

Anmeldelser

LEON JESPERSEN: Dansk Skattehistorie III. Adelsvældens skatter 1536-1660. Told- og skattehistorisk Selskab, 2004. 326 s. Pris ved subscription af hele værket: 348 kroner.

Bindestregsdanmarkshistorier har været én af de historiske vækstgenrer de senere år. Dansk Toldhistorie udkom for en del år siden, og nu er turen kommet til skatterne. Efter to middelalderbind, begge af Mikael Venge, har Leon Jespersen udsendt et bind om »adelsvælden«. Det er en periode, der nok kan påkalde sig skattehistorisk interesse, præget som den var af »skattestatens« gennembrud, for at citere Ladewig.

Allerede i bogens indledningskapitel tager Leon Jespersen prisværdigt fat på at definere begrebet skat. Han definerer det som »ydelse, der af det offentlige pålægges borgerne at udrede til offentlige institutioner, uden at der modtages en speciel ydelse fra det offentlige til gengæld.« (s. 25). Definitionen bruges først og fremmest til at påpege, at man under begrebet med føje kan inddrage ikke bare penge- og naturalieskatter, men også »tjenesteydelser«. Flere gange i bogen gentager Leon Jespersen det eksempel, at købstædernes bådsmændsskat, der indførtes i 1635, blot afløste en tidligere pligt til at stille bådsmænd, og at denne pligt derfor med rette burde anses for en skat også. Konkret bruges denne udvidelse af skattebegrebet først og fremmest til at inddrage ydelser som indkvartering, ægter og fæstningsarbejder i bogen. Leon Jespersen er også opmærksom på, at hans definition faktisk også omfatter udskrivning af soldater. Dette udvidede skattebegreb har meget for sig – i datidens virkelighed var skatterne primært udskrevet af militære årsager, og netop derfor var soldater- og skatteudskrivninger i høj grad alternative former af samme byrde. Fuldt ud tager Leon Jespersen dog ikke konsekvensen, idet pålagte arbejder og især soldaterudskrivninger ikke udforskes lige så systematisk som penge- og naturalieskatterne. Bogen bliver dermed et kompromis mellem det udvidede og et traditionelt skattebegreb.

Til gengæld gør Leon Jespersen ikke noget ud af et andet afgrænsningsproblem: skellet mellem skatter og domæneindtægter. Mange af

selvejernes afgifter var i deres rod skatter, men blev i den undersøgte periode betragtet som dele af kronens ordinære indtægter og dermed af domæneindtægterne. Leon Jespersen medtager heller ikke disse afgifter i bogen. Det er jeg principielt enig i, men jeg havde gerne set, at han havde drøftet problemet. Og det er ifølge afgrænsningen ulogisk, at han medtager konverteringen af kronbøndernes hovspind til spindepenge som en skat. Det må rettelig betragtes som en domæneindtægt på linje med al anden hoveriafløsning.

Et andet forhold, Leon Jespersen tager op både i indledningen og den løbende analyse, er skatternes begrundelse. Han påpeger, at skatter i datiden normalt stadig blev konkret begrundet, så de beskattede fik at vide, hvad skatten skulle gå til. I de fleste tilfælde var begrundelsen militære behov, men også formål som prinsessestyr og kroninger, underhold af en handelsagent eller finansiering af Jens Munks ekspedition. Mod periodens slutning var der dog tendens til mere generelle begrundelser, efterhånden som skatterne blev mere regelmæssige. Denne analyse er ny, og bevægelsen fra specielle mod generelle begrundelser kan ses som et interessant udslag af udviklingen mod den egentlige skattestat.

Købstædernes skatter behandles i et særligt kapitel. Leon Jespersen gør her en del ud af at påpege, at bl.a. indkvarteringen var en meget stor byrde for købstæderne. Det er et fint eksempel på en anvendelse af det udvidede skattebegreb, og konklusionen er utvivlsomt rigtig. Derimod var de gamle »ordinære« købstadsskatter en ringe byrde. Netop disse skatter underkaster Leon Jespersen en nærmere statistisk analyse, hvad der egentlig kan overraske, når de nu betød så lidt. Leon Jespersen undrer sig videre over, at påfaldende mange købstæder ydede enten 33 rigsdaler, $10\frac{1}{2}$ skilling og 1 album (dvs. $33\frac{1}{3}$ rigsdaler) eller lidt over $18\frac{1}{2}$ rigsdaler, og gætter på, at det skyldes omregning af en hel række gamle skatter. Forklaringen er uden tvivl en anden. De 13 gange $33\frac{1}{3}$ rigsdaler (og de fire gange $66\frac{2}{3}$ rigsdaler, som ikke kommenteres), er fremkommet ved, at markbeløb er omregnet til daler på et tidspunkt, hvor kursen var tre mark på en daler. Det samme forklarer i øvrigt beløb som $26\frac{2}{3}$ rigsdaler (80 mark) eller $83\frac{1}{3}$ rigsdaler (250 mark). Beløbet på de godt 18 rigsdaler stemmer ikke helt så godt, men må formodes i sin kerne at være en omregning af 50 eller 60 mark.

Skatterne på adel, gejstlighed og bønder behandles i en række kronologisk ordnede kapitler. Leon Jespersen gør en del ud af skatterne på adel og gejstlighed og påpeger, at også disse grupper kom til at bidrage med ganske store beløb, om end adelen stadig fastholdt en række privilegier. Analysen af bøndernes skatter bygger meget på Bennike Mad-

sens disputats, hvorfra Leon Jespersen kan hente oversigter over kategorier af skatteydere og visse analyser af skattetryk. Leon Jespersen bidrager med optællinger af antal skatter fordelt på landsdækkende penge- og naturalieskatter, lokale pålæg og andet. I hovedsagen bekræfter han det alment accepterede billede, men påpeger dog, at 1500-tallet var præget af mange skatter, ligesom han lægger en del vægt på de lokale kontributioner. I betragtning af, at bønderne var langt de fleste, kunne man dog godt have tænkt sig mere omfattende analyser af deres skatter, herunder nye og udvidede analyser af skattetryk. Det får vi ikke, og det samlede billede af udviklingen fremstår noget flimrende. Men det er et almindeligt vilkår ved disse bindestregs danmarkshistorier. Der er grænser for, hvor mange og hvor store nye analyser, forfatteren har mulighed for at foretage.

I et afsluttende kapitel tager Leon Jespersen fat på konsekvenser og reaktioner. Leon Jespersen drøfter dels stigende forarmelse af bønderne, dels skatteunddragelse gennem udvidelse af antallet af ugedagsbønder, uden at det betones, at det sidste dog repræsenterer andet end skattetænkning, men også en reel vækst for stordrift og hoveri. Hovedvægten i kapitlet ligger på adelens rolle, hvor Leon Jespersen følger den almindelige opfattelse og argumenterer for, at adelen på den ene side bidrog med omfattende skatteunddragelser i kraft af ugedagsbøndernes skattefrihed, og på den anden side mistede sin legitimitet, fordi de andre stænder skulle betale så meget til det forsvar, der ellers var begrundelsen for adelsprivilegierne. Det sidste er naturligvis ikke nyt, men derfor ikke mindre rigtigt. Men ellers er kapitlet i rigelig grad almindelig samfundshistorie og for lidt fokuseret på netop sammenhængen mellem skat og samfundsudvikling.

I en sammenfatning tages de væsentlige spørgsmål op igen. Leon Jespersen drøfter her en »deling i porten« mellem adel og kongemagt. I hvert fald kan man argumentere for, at man forsøgte på det, og at konkurrencen om bøndernes ydelser mellem adel og statsmagt var central for perioden. Man kan diskutere, hvordan det gik, og her giver bogen et lidt tvetydigt svar.

Stort set enhver bog rummer fejl. Jeg faldt over tre fejl på tre sider – s. 139 tales der om »hertug Frederik af Gottorp« i 1559 – det skal selvfølgelig være Adolf. S. 140 tales om »ørerne« Øsel og Wieck, skønt Wieck er fastlandsdelen af Øsel stift, og s. 141 tales om »nedlæggelse af ladegårde«, skønt meningen må være nedlæggelse af bondegårde og oprettelse af ladegårde. Denne fejltæthed er dog ikke typisk, og bogen fremstår generelt med en god finish. Og så er det én af de få bøger, jeg kender, hvor de afbildede arkivalier er mere interessante end de andre bil-

leder. Generelt er billedvalget ikke voldsomt spændende, men der er medtaget nogle meget interessante arkivalier, som virkelig illustrerer interessante forhold. Spændende er bl.a. Oluf Daas oversigt over skattebetalere i landsdelene s. 219 eller replikskiftet mellem lensmand og rentekammer s. 95.

Carsten Porskrog Rasmussen

MORTEN HEIBERG: *Emperadores del Mediterráneo. Franco, Mussolini y la guerra civil española*. Crítica Contrastes, Barcelona, 2003. (281 s.).

Morten Heibergs Ph.D.-afhandling på engelsk fra 2001, forsvaret januar 2002 ved det daværende Romansk Institut Københavns Universitet, foreligger nu i bogform, oversat til spansk. Det er en ændret, udvidet og ajourført version af den oprindelige afhandling. Litteraturen om Den Spanske Borgerkrig, 1936-39, øges konstant med stor hast, men det er lykkedes forfatteren at få mange bøger med fra 2002 og endog nævne en enkelt fra 2003 (se s. 240), selv om den så ikke er anført i litteraturlisten. Forfatteren er meget velorienteret i den store brogede litteratur af erindringer, trykte dokumenter og fremstillinger. Han benytter med stor sikkerhed litteratur på engelsk, tysk, fransk, italiensk, spansk og endog på catalansk. To væsentlige værker om Sovjetunionens og om Kominterns rolle i Spanien, baseret på de nyåbnede russiske arkiver, findes foreløbig kun på spansk.

Forfatterens emne er forholdet mellem Mussolinis Italien og Spanien, især under Franco. Det meste af den tæt skrevne bog drejer sig om borgerkrigen i Spanien, men der er også udblik til relationerne før 1936 og efter 1939. Historiografisk er bogen et opgør med en italiensk, og delvis amerikansk, historieskrivning, der har en tendens til at se normale og formildende træk i Mussolinis udenrigspolitik og krigsførelse. Forfatteren vender sig skarpt mod denne tolkning og påviser gennemgående, hvorledes fascistisk ideologi og voldsdyrkelse er et gennemgående element i Mussolinis politik, også over for Spanien. Forfatteren er dermed i tråd med en nyere tendens i udforskningen af såvel Hitlers som Mussolinis udenrigspolitik og statsførelse, der ligesom i 1950'erne og 1960'erne betoner personernes, her diktatorernes, og ideologiens rolle i disse stater.

Forfatteren kommer godt rundt om både den italienske og spanske side af problemet, men er især dybtgående vedrørende de italienske beslutninger og motiverne til dem. Adgangen til italienske arkiver, især militære, var klart bedre end til de ofte stadig lukkede spanske militærarkiver. Der er heller ikke fri adgang til Francos papirer.